

Ösztönző gondolatok

Stephen J. Dubner–Steven D. Levitt: *Agyament gondolkodás*
HVG Könyvek, Budapest, 2014, 240 o.*

Stephen J. Dubner és Steven D. Levitt legújabb műve a szerzőpáros harmadik közös könyve, amelyben a *Freakonomics* és a *Superfreakonomics*¹ után újabb figyelemfelkeltő és botrányos eseteket elemeznek, egyesek szerint nem kevésbé botrányos eredménnyel. Az abortusz általuk valószínűsített jótékony hatásának kifejtését a bűnözési statisztikákra, a környezetvédelem nem feltétlenül pozitív következményeinek, valamint a terroristák kiszűrését célzó algoritmusok működésének felfedését mind éles viták és óriási felháborodás követte. Utóbbi nem volt meglepő számukra sem, hiszen a két szerző szándékosan olyan esettanulmányokat mutatott be, amelyek a társadalmat megosztó és huzamosabb ideje foglalkoztató kérdéseket veszik górcső alá. Receptjük működőképesnek tűnik. Első két könyvüket együttesen több mint hétmillió példányban adták el a világ negyven országában, blogjuk nyolcezer hozzászólással kategóriájában a legnépszerűbbek közé tartozik, megközelítéseiket üzleti tanácsadó cégek alkalmazzák, szakmai észrevételeikre pedig vezető gazdasági szakemberek és politikai tanácsadók kíváncsiak szerte a világon. Harmadik könyvükkel arra vállalkoztak, hogy az esettanulmányok elemzésén túllépve újfajta közgazdasági eszköztárat, elemzési keretet és gondolkodásmódot kínáljanak azok számára, akik készen állnak szakítani a szakmai konvenciókkal és társadalmi tabukkal, röviden: mernek agyamenten gondolkodni.

A szerzők kilenc lebilincselően könnyed stílusban megírt fejezetet keresztül vezetnek be az olvasót abba a gondolkodási keretbe, amelyhez ezúttal elemzési eszközöket is kínálnak. Már könyvük elején világossá teszik, hogy bár gondolkodásmódot kínálnak „a közgazdaságtani megközelítésmód jellemzi” (20. o.) korántsem a „közgazdaságtanra” összpontosítanak, annak mindössze megközelítésmódját és kvantitatív jellegét kívánják átvenni. Meggyőződésük, hogy a komplex társadalmi problémák megoldásának kulcsa, hogy 1. megkérdőjelezzük az általánosan elfogadott téziseket is, 2. kutatásunkban a probléma szempontjából valóban releváns kérdésekre

* *Think Like a Freak*. HarperCollins Publishers, New York, 2014, 288 o.

¹ *Lökönómia*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007, *SuperFreakonomics: Global Cooling, Patriotic Prostitutes, and Why Suicide Bombers Should Buy Life Insurance*. HarperCollins Publishers, New York, 2009.

A kézirat első változata 2015. május 11-én érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2015.9.990>.

keressük a választ, 3. mindvégig szem előtt tartjuk az ösztönzések jelentőségét az emberi magatartás meghatározásában.

A szerzők rávilágítanak arra, hogy a helyes problémafelvetés mennyire fontos bármilyen problémára való megoldás keresésében, legyen szó az oktatási rendszer átfogó reformjáról vagy egy nemzetközi evőversenyen való teljesítmény fokozásáról. Attól, hogy egy probléma kezelésének létezik tradicionálisan elfogadott és alkalmazott rendje, még nem feltétlenül jelenti, hogy az a legeredményesebb. Végig kell gondolnunk, hogy valóban arra vagyunk-e kíváncsiak, amire a hagyományos kérdésfeltevés során keressük a választ, vagy lényegtelen kérdés megválaszolásával próbáljuk megoldani a problémánkat.

Az első részben tárgyalt esetekben az a közös, hogy a keresett ok számos tényező lehetett volna, amelyek megtalálásában az empirikus adatokhoz való ragaszkodás és a korábbi kutatási eredményektől való szándékos tartózkodás segített. Kik azok, akik a tapasztalataikat részesítik előnyben, és óvakodnak a mások által létrehozott szabályok dogmatikus tiszteletben tartásától és betartásától? A szerzők válasza: a gyerekek, akik „kérelhetetlenül kíváncsiak és többé-kevésbé elfogulatlanok” (90. o.). Még mentesek számos olyan előfeltevéstől, amelyek a felnőtteket befolyásolják mindennapjaikban. A szerzők úgy gondolják, hogy az előfeltevések miatt számos lehetséges módszer és megoldást elvetünk, holott azok jobb, eredményesebb problémamegoldáshoz is vezethetnének. A gyermeki gondolkodás abban is segítségünkre lehet, hogy ne próbáljunk meg megszállottan nagyban gondolkodni, ugyanis néha a „kis megoldások” vezetnek el széles társadalmi réteget érintő nagy horderejű problémák megoldásához. Egy említett kutatás szerint „minden negyedik gyermek gyengén lát, s ez a nehézség a »problémás diákok« 60 százaléknál fennáll” (94. o.). Három közgazdász kezdeményezésére egy kínai tartományban szemüvegeket osztottak szét a vizsgált korcsoportban, és „egy év elteltével kapott osztályzataikból kiderült, hogy 25–50 százalékkal többet sajtóztak el az anyagból, mint a szemüveg nélküli kontrollcsoport tagjai” (94. o.). A gyerekek nem távolítják el magukat az elemzett problémától, ösztönösen egyszerű és igen sok kérdést tesznek fel, ami bizonyos helyzetekben jó stratégia lehet, ha végképp tanácstalanok vagyunk. Ennek ellenére – figyelmeztetnek a szerzők – szem előtt kell tartanunk Albert Einstein szavait: „Mindent le kell egyszerűsíteni, amennyire csak lehet, de annál semmivel sem jobban.” (96. o.)

A könyv további részében a szerzőpáros játékelméleti eszközöket használ. Megtudhatjuk, hogy a sztárallűrök nem mindig öncélúak, az istenítéletek esetében miért lehetett olyan gyakori a csoda, és miért lehet eredményes egy hosszú, kimerítő felvételi beszélgetés vagy bonyolult online jelentkezés. Mindegyik esetben azzal a problémával szembesülünk, hogy egy igen nagy elemszámú sokaságból kell kiválasztanunk bizonyos elemeket, azonban ezt csak aránytalanul nagy idő- és pénzráfordítással tudnánk megtenni. A szerzőpáros azt javasolja, hogy próbáljuk meg rávenni a keresett elemeket, hogy felfedjék magukat. Az ötlet zseniális, és úgy tűnik, hogy valóban működik. Ezt alkalmazzák a csalók az úgynevezett nigériai levél esetében, így győződött meg a Van Halen együttes arról, hogy a szervezők mennyire voltak alaposak a koncertek előkészítésében, és hasonló módszer segített lefűlelni a terroristákat banki ügyleteiken keresztül.

A következő fejezetekben abból kapunk ízelítőt, hogy milyen előnyeink származhatnak a stratégiai manőverezésből dialógusok során. A szerzőpáros bemutatja, hogy a legjobb racionális érvelés nem feltétlenül a legeredményesebb meggyőzési technika, és kapunk arra vonatkozó receptet is, hogy milyen kommunikációs forma a legcélravezetőbb, ha szeretnénk elkerülni a sértéseket és a beszélgetőpartner bezárkózását. Dubner és Levitt szerint a narratív, történetmesélésen alapuló technika a legeredményesebb, hiszen így beszélgetőpartnerünknek az énvédő mechanizmusok bekapcsolódása nélkül van esélye véleményt formálni. A módszer lényege, hogy a meggyőzni kívánt személy – amennyiben várakozásaink megfelelőek – az általunk elmesélt történetben azzal az állásponttal fog „azonosulni”, amelynek helyességéről eredetileg egy teljesen más kontextusban kívántuk őt meggyőzni. Amikor felfedjük, hogy a két szituáció mennyire hasonló, s úgy tűnik, hogy ő valójában egyetért velünk, már annyira elköteleződött kinyilvánított álláspontja mellett, hogy azt nem képes hihető módon megváltoztatni anélkül, hogy ne kerüljön ellentmondásba magával. Bejutottunk az énvédő mechanizmusok mögé, egyértelműen közelebb kerültünk partnerünk meggyőzéséhez.

A könyv végén a szerzők a feladás előnyeit sorolják. Elgondolkodtató, hogy bár az elsüllyedt költség és az alternatív költség fogalmakat a közgazdaságtan eszköztárából úgyesen kölcsönveszik, azok összekapcsolásával figyelmen kívül hagyják, hogy itt két teljesen más jellegű fogalomról van szó. Az alternatív költséggel szerintük „minden egyes befektetett dollárral, munkaórával vagy agysejttel egyben arról a lehetőségről is lemondunk, hogy ezeket máshol ruházzuk be” (181. o.). Az elsüllyedt költség ezzel szemben azt a költséget jelenti, amely már mindenképpen felmerül, és nem tehetünk semmit annak érdekében, hogy mégse kelljen kifizetnünk. Véleményük szerint ha „beragadtunk egy működésképtelen projektbe, kapcsolatba vagy gondolkodásmódba, s az alternatív költség már meghaladja az elsüllyedt költséget, akkor elgondolkodhatunk a nagy szakításon is” (181–182. o.). Az utóbbi mondatban probléma, hogy az alternatív költség a közgazdaságtanban – lévén szubjektív és relatív kategória – adott gazdasági alany preferenciarendszeréből kiindulva akár minden időpillanatban más értéket vehet fel, és szubjektív értékelése nem független a többi észlelt alternatívától sem, az elsüllyedt költség ezzel szemben *ex post* kategória, így a kettő összevetése logikai problémába ütközik. Utólagos értékelés esetén az elsüllyedt költséggel tisztában leszünk, azonban az alternatív költséget nem feltétlenül fogjuk ugyanúgy értékelni, mint korábban, a döntéshozás pillanatában, folyamatba épített értékelés esetén pedig bár az alternatív költséggel tisztában leszünk az adott pillanatban, az elsüllyedt költséget csak valószínűsíteni tudjuk, az jellegénél fogva csak és kizárólag utólag értelmezhető.

Dubner és Levitt harmadik könyve stílusában és mondanivalójában is hasonlít korábbi két sikerkönyvükhöz. Aktuális, komoly gazdasági és társadalmi problémák elemzéséhez nyújtanak segítséget könnyed, humoros és igen olvasmányos formában. Esettanulmányok laza összefűzésével elkerülik, hogy az olvasók általános következtetéseket és minden helyzetre alkalmazható „csodaszereket” kérjenek számon rajtuk, ugyanakkor betekintést nyújtanak a közgazdasági szemlélet alapjaiba és néhány játékelméleti eszköz alkalmazásába. Könyvük kiválóan alkalmas lehet a közgazdaságtan és különösen a játékelmélet iránti érdeklődés felkeltésére, azonban

nélkülözi a precíz fogalomhasználatot és az elméleti megalapozottságot, így szakmai ismeretek elmélyítésére kevésbé használható. Ez egyébként nem is céljuk a szerzőknek. Saját bevallásuk szerint bár számos tanácsot adnak olvasóiknak, „mind ezzel együtt nem a klasszikus értelemben vett önségítő könyvről van szó” (20. o.). Ebből következik, hogy a szerzők szándéka szerint egy olyan önségítő könyvvel van dolgunk, amely megpróbál szakítani a műfaj néhány tipikus jellemzőjével. Ez kétségkívül remekül sikerült a szerzőpárosnak! A kötet ajánlható mindazoknak, akik készen állnak arra, hogy megkérdőjelezzék hétköznapi konvencióinkat, hajlamosnak tűnnek elszakadni a csordaszellemtől és egy elgondolkodtató, ugyanakkor könnyed és humoros olvasmányra vágnak!

Bíró Gábor István

Bíró Gábor István, PhD-hallgató, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Filozófia és Tudománytörténet Tanszék (e-mail: biro.gabor.istvan@filozofia.bme.hu).

Tisztelt Szerzőnk!

Az MTA Könyvtár és Információs Központtal együttműködve cikkeinket ellátjuk a CrossRef-nél regisztrált DOI-azonosítóval. Ezért arra kérjük, hogy a *Hivatkozásokban* szerepeltesse a hivatkozott művek CrossRef-nél regisztrált DOI-azonosítóit (természetesen sokszor előfordul, hogy nincs ilyen azonosító). Ez az azonosító a következő linkre kattintva kereshető meg: <http://search.crossref.org>.

Például:

BOLDRIN, M.–MONTES, A. [2005]: The intergenerational state: Education and pensions. *Review of Economic Studies*, Vol. 72. No. 3. 651–664. o.

A hivatkozott tételt bemásoljuk a kereső mezőbe, a találati listából pedig kiválasztjuk a megfelelő tételnél lévő hivatkozást, és beszurjuk a hivatkozás végére:

BOLDRIN, M.–MONTES, A. [2005]: The intergenerational state: Education and pensions. *Review of Economic Studies* 72, 651–664. o., <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-937x.2005.00346.x>.

Ne feledkezzünk meg a beszurtt hivatkozás hiperhivatkozásként való megjelöléséről a kéziratban!

A CrossRef-nél regisztrált DOI növeli a cikkek láthatóságát, könnyíti az adott, kapott hivatkozások összeszámlálását!